

Προς μια φιλοσοφία της συντήρησης... (α΄ μέρος)

Πολιτισμός / Διαχείριση μελέτη και συντήρηση πολιτισμικής κληρονομιάς

Κωνσταντίνος Μαντζανάρης Δρ. Θεολογίας

Εισαγωγικά

Στην παρούσα μελέτη θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τη συντήρηση έργων τέχνης ως μια διάσταση της νεώτερης φιλοσοφικής σκέψης. Αρωγός σε μια τέτοια προσπάθεια θα αποτελέσει το αισθητικό αίτημα, όπως αυτό τέθηκε στη νεώτερη φιλοσοφία.

Πρόκειται, δηλ., για μια προβολή της αισθητικής διαλεκτικής, όπως αυτή εμπεριέχεται στον τόπο της μοντερνικότητας[1]. Οι δοκιμές της αισθητικής

διαπραγμάτευσης, όπως αυτή ορίζεται στη νεώτερη φιλοσοφία, καθιστούν αναγκαίες τις ενδεχόμενες ρήξεις με τις καλλιτεχνικές ρήτρες της αισθητικής εμπειρίας, προβάλλοντας ανοικτά ερωτήματα, ως εγγενείς δείκτες του αναστοχασμού. Αυτές τις ρήξεις θα *διεμβολίσουμε*, προκειμένου να αναγνώσουμε το ρόλο της συντήρησης σε σχέση με το έργο τέχνης. Πρόκειται για εκείνα τα σχήματα κατανόησης, τα οποία καθιστούν αδύνατη την επικοινωνία και τη χαρτογράφηση μεταξύ της *vita contemplativa* και της *vita active*.

Η συντήρηση έργων τέχνης δεν αποτελεί μια ενδιάμεση διαδικασία, που θα διεκπεραιώσει μια πολιτισμική συνθήκη και μόνο, αλλά, επιπροσθέτως, εντάσσεται στην ανωτέρω αισθητική διαπραγμάτευση του έργου[2], όπως αυτή λαμβάνει χώρα τόσο από το υποκείμενο-παρατηρητή όσο και από το κοινό αίσθημα[3]. Η συντήρηση, αυτή καθ' αυτή, δοκιμάζει τις προτάσεις της όχι μόνο κατά τη διάρκεια της επέμβασης αλλά και καθ' όλη την πορεία του έργου, αφού το αναγνωρίζει και το διατηρεί αισθητικά και ιστορικά[4], κατατείνοντας στη μελλοντική μεταβίβασή του. Αυτή, λοιπόν, τη μεταβίβαση θα εξετάσουμε με γνώμονα τη φιλοσοφική σκέψη των νεότερων χρόνων. Πρόκειται για μια ανοιχτή προβολή της συντήρησης στο χώρο της νεώτερης φιλοσοφίας με άξονα τις αναστοχαστικές κρίσεις του υποκειμένου.

Από το ανωτέρω σκεπτικό προκύπτουν ανοικτά ερωτήματα που άπτονται τόσο της σχέσεως μεταξύ του κοινού αισθήματος με της πορείας ενός έργου τέχνης όσο και της διαλεκτικής της συντήρησης κατά την αποκατάσταση της αισθητικής ενότητάς του έργου. Επιπλέον, εκείνο που τίθεται ως κριτική αποτίμηση των αισθητικών κρίσεων[5] του υποκειμένου είναι συζήτηση για τη φιλοσοφία της τέχνης κατά την συνειδησιακή αναπαράστασή του.

1. Αισθητικές όψεις της συντήρησης

Η έννοια της συντήρησης μπορεί να ενταχθεί και να μελετηθεί ως μια κοινωνική κατασκευή, που υποστηρίζει την πολιτιστική κληρονομιά κάθε τόπου, προβάλλοντας την ιστορία του ανθρώπου. Από την άλλη, μπορούμε να σχηματίζουμε τα συμφραζόμενα ενός πολιτιστικού πλαισίου, μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι όροι της συντήρησης, προκειμένου να διαλεχτούν με τις ώσεις ενός πολιτισμού, που διαρκώς διαμορφώνεται. Σε αυτό τον καμβά της διαλεκτικής οικοδομούνται εκείνες οι έννοιες, οι οποίες σχηματίζουν τον κορμό μιας συζήτησης για τη συντήρηση της *μνημειακής ζωής*[6].

Μέσα από τους καταστατικούς χάρτες της συντήρησης[7] διαμορφώνεται μια πολιτισμική ταυτότητα, η οποία εγκαθιδρύει τις δομές της στο χώρο και στον χρόνο. Καί η αρχιτεκτονική καί η τέχνη καί η αρχαιολογία θα δημιουργήσουν έναν δημιουργικό χώρο, όπου θα εκτεθεί στην κοινή θέα η αισθητική και οι αξίες της,

αναδεικνύοντας σε σημαίνοντα τον ρόλο του συντηρητή. Σε αυτές τις πολιτιστικές πράξεις θα διαπραγματεύεται πάντα η στάση και η κίνηση, απηχώντας τη γοητεία της ανανέωσης[8].

Η πράξη της συντήρησης ενός έργου τέχνης, επιπλέον, επέχει τη θέση μιας αισθητικής προδιαγραφής, αφού σύμφωνα με τις απαρχές της συντήρησης ενός έργου, θα απαντηθεί παράλληλα και το αισθητικό αίτημα, το οποίο προκύπτει από τις επιμέρους επεμβάσεις που θα επιχειρηθούν. Η ανάγκη για μια ενότητα που θα αναγνωρίζει την ολοκλήρωση ενός έργου τέχνης στην ιστορία θέτει εξ ολοκλήρου και την αισθητική ετυμηγορία του, όπως αυτή θα διατρέχει διαρκώς τους όρους επέμβασης του συντηρητή. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για μια εκτελέσιμη πράξη που υπάκουει στους κανόνες μιας χάρτας, και μόνο, αλλά για τη διαρκή επαναδιαπραγμάτευση του έργου τέχνης στην ιστορική διαδρομή του, αφού κάθε πράξη συντήρησης ανοίγει το δρόμο και για μια επερχόμενη συμπληρωματική επέμβαση στο μέλλον[9]. Πρόκειται, εν τέλει, για μια οντολογία[10] των έργων τέχνης που διαχέεται στο χρόνο, αφήνοντας πάντα τα σημάδια της στις παραστάσεις της συνείδησής μας.

Αυτή η διαρκή διαλεκτική του έργου με τον εικαστικό χαρακτήρα του αναγνωρίζει την ανοιχτή[11] προσπέλαση της ιστορικής διαδρομής του, αναδομώντας διαρκώς την χάρτα της ίδρυσής του. Ανασχηματισμός και δομική ενότητα χαρακτηρίζουν το αισθητικό αίτημα ως συγκεκριμένο της εικαστικής ανάγνωσης, παραδίδοντας στην ιστορία την ανοιχτή γραμμή του. Μια γραμμή που θα αρδεύεται διαρκώς από τις διαδράσεις του συντηρητή με το έργο τέχνης.

Όμως, η ιστορική διαδρομή, όπως σημειώθηκε ανωτέρω, διαμορφώνει και έναν διαυγή αντικατοπτρισμό της διάρκειας του έργου στις συνειδησιακές εγγραφές του υποκειμένου. Σε εκείνη την υπαρξιακή στιγμή της ανάδυσης του έργου παρουσιάζεται και η ανίχνευση της αισθητικής αντίληψής του από τον θεατή-παρατηρητή. Ο διαχρονικός και ο εσωτερικός χρόνος του έργου θα πλέξουν το υφάδι μιας ακατέργαστης στιγμής, που θα λειάνει τις όψεις μιας εσωτερικής συνθήκης υπό τον όρο μιας αισθητικής προοπτικής. Αλλά, γιατί να ορίσουμε τον χρόνο ως σημαντικό στοιχείο για την πορεία της συντήρησης;

Θα ρρώ πως δεν εξετάζουμε μόνο την συντήρηση υπό το πρίσμα μιας επαναφοράς του έργου τέχνης στην αρχική μορφή του, αλλά και σε εκείνη τη συντήρηση που υπακούει στην ενότητα του έργου υπό τον συνειδησιακό έλεγχο του υποκειμένου. Πρόκειται, δηλαδή, για τη στιγμή, κατά την οποία ο θεατής συνάπτει ένα αισθητικό συμβόλαιο με το έργο, προκειμένου να δεξιωθεί την παρατήρησή του εντός μίας αντιληπτικής συνθήκης. Οι επιμέρους αισθητικές προ(σ)κλήσεις της συντήρησης (τη διατήρηση της πάτινας[12], τη διατήρηση των δειγμάτων, τη

διατήρηση των επιμέρους τμημάτων διαφορετικών χρονικών περιόδων, τα όρια της συμπλήρωσης[13]) δεν μπορούν να απομακρυνθούν από τη συλλογιστική του συντηρητή, αφού αυτές επωάζουν κάθε φορά και μια διαφορετική δυναμική του έργου κατά το αίτημα της αισθητικής πρότασης. Η ταυτότητα του έργου, δηλαδή, εκλύει μια συζήτηση για τις επεμβάσεις του συντηρητή[14].

Αυτό το αίτημα δεν είναι ξεκομμένο από την φορμαλιστική εκδοχή του εκάστοτε μνημείου, αφού η αναζήτηση της φόρμας συμπορεύεται με τις επιμέρους όψεις της θέας μας, κρατώντας ανοικτή κάθε ιστορική συνείδηση στο άγγιγμα του φωτός του. Σε αυτό το μέτρο εντάσσεται και η συντήρηση: αποσκοπώντας, δηλαδή, στη διαφύλαξη εκείνης της θέας, όπως αυτή προβάλλεται στη συνείδησή μας, διαμορφώνει κάθε φορά εκείνους τους όρους, με τους οποίους αναζητούμε τη συνάντηση με την οπτική παράστασή μας. Αναζητά, δηλαδή, τις δυνατότητες που απορρέουν από την ιστορική και αισθητική συνθήκη του έργου, νομιμοποιώντας κάθε αφαίρεση ή προσθήκη. Η αισθητική κρίση[15], κατ' αυτόν τον τρόπο, συνάγει την εσωτερική δυναμικότητα του έργου, καθιστώντας τη συνάντησή του με τον περιβάλλοντα χώρο μια διαλεκτική έκφραση.

Η απομάκρυνση του έργου από το αισθητικό κενό του διαμορφώνει μια ιδιόσυστατη χωρικότητα, η οποία ζωντανεύει την ιστορική μετάβαση και αναγνωρίζει το αυθεντικό περιεχόμενό του[16]. Υπό αυτή τη συνθήκη οι συνειδησιακές εγγραφές του συντηρητή θα εξασφαλίσουν την επιβεβαίωση του έργου εντός του φυσικού χώρου του, ανασυνθέτοντας το κριτικό περιεχόμενό του. Πρόκειται για εκείνη τη στιγμή, που αναγνωρίζεται το αντικείμενο ως έργο τέχνης από τη συνείδηση του συντηρητή, καταδεικνύοντας (αυτή τη στιγμή) ως ένα ιστορικό γεγονός, το οποίο καταγράφει τον αληθινό εαυτό[17].

Η συντήρηση[18], εντούτοις, δεν είναι αποκομμένη από τη φιλοσοφική επήρεια της περιόδου, κατά την οποία εφαρμόζεται, αφού διαλέγεται διαρκώς με εκείνα τα κριτήρια[19] που συνθέτουν το αισθητικό κάτοπτρο της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας αλλά και της πολιτιστικής πρότασής της. Κατά συνέπεια, αποκτά και εκείνα τα νοήματα, που αναδεικνύουν τις όψεις των αισθητικών κριτηρίων της, αλλά και τις νέες ερωτηματοθεσίες, που ανακύπτουν, κάθε φορά, από τα πολιτιστικά συμφραζόμενα.

(Συνεχίζεται)

[1]. W. Liszewska, "Aesthetics and Principles of Paper and Book Conservation-Restoration", *New Approaches to Book and Paper Conservation-Restoration*, eds. P. Engel, J. Schirò, R. Larsen, E. Moussakova and I. Kecskemét, εκδόσεις Verlag

Berger, Βιέννη 2011, σ. 68:“The impact of postmodernism on conservation is significant, yet complex. As a radical eclecticism, it has influenced the acceptance of diversity of aesthetic practices in the conservation of works of art, e.g. the equality of many “reconstruction paths””.

[2]. M. Guérin, *Τι είναι έργο;*, μετάφραση από τα γαλλικά Β. Μπιτσιώρης, εκδόσεις βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1994, σ. 77:“Έτσι, εντελώς αδιάφορο προς το χρόνο και εξ ολοκλήρου αναγώγιμο στο χρόνο, το έργο -που διατηρείται μέσα στη μορφή του, στέρεο μέσα στην ενιαιότητά του, περισυλλεγμένο στον εαυτό του- εγγράφει επίσης στο ενεργητικό του τις διαδοχικές ερμηνείες, που ενώ μοιάζουν να απομακρύνονται από αυτό, και δη να το προδίδουν, εντούτοις μαρτυρούν τη συνεκτικότητά του”.

[3]. P. Mattick, *Art in its Time. Theories and Practices of Modern Aesthetics*, εκδόσεις Routledge, Λονδίνο, Νέα Υόρκη 2003, σ. 131.

[4]. C. Brandi, *Θεωρία της συντήρησης*, μετάφραση από τα ιταλικά, επιμέλεια Ή. Γαβριηλίδη, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 27:“Αναφέρθηκε ήδη ότι το έργο τέχνης απολαμβάνει μια διπλή ιστορικότητα, δηλαδή εκείνης η οποία συμπίπτει με την πράξη που του έδωσε μορφή, την πράξη της δημιουργίας και επομένως αναφέρεται σε έναν καλλιτέχνη, σε μια εποχή και σε έναν τόπο. Και μιας δεύτερης ιστορικότητας, η οποία προέρχεται από το γεγονός της επίμονης παρουσίας του στη συνείδηση, και επομένως μιας ιστορικότητας που αναφέρεται στο χρόνο και στο τόπο όπου το έργο τέχνης βρίσκεται στη συγκεκριμένη στιγμή”.

[5]. M. Gotaszewska, “Aesthetics as a Game Theory Art and Anti-art Aesthetics and Anti-aesthetics” *Philosophica*, 30(1982), σ. 35:“...aesthetics is the theory of art game, or analysis of the situations in which the «players» are taking part - these are the creators and recipients of art involved in the «match» and «resolving» of the game which is the making and experiencing of the work of art, or perhaps the co-making and co-experiencing (when the border-line between the creator and recipient becomes obliterated) ”.

[6]. A. Meraz, A. Fidel, *Architecture and temporality in conservation philosophy: Cesare Brandi*, Ph. D, The University of Nottingham 2009, σ. 154:“Architectural monuments, then, are valuable not only as works of art but also as portraits of ways to be, to see, and to imagine the world”. Πρβλ. H. Gadamer, *Truth and method* , μετάφραση από τα γερμανικά J. Weinsheimer, G. Marshall, εκδόσεις Sheed and

Ward, Λονδίνο 1989, σ. 120:“the fact that works stretch out of a past into the present as enduring monuments still does not mean that their being is an object of aesthetic or historical consciousness. As long as they still fulfil their function, they are contemporaneous with every age”.

[7]. J. Jokilehto, *A history of architectural conservation. The contribution of English, French, German and Italian thought toward an international approach to the conservation of cultural property*, P.H. D., The University of York 1986, σσ. 329-356. Πρβλ. A. Tomaszewski, “Towards a pluralistic philosophy of conservation”, *Estrategias relativas al patrimonio cultural mundial. La salvaguarda en un mundo globalizado. Principios, practicas y perspectivas* 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium. Actas. Comité Nacional Español del ICOMOS, Μαδρίτη 2002, 212-215

[8]. P. Carl, “Renovatio and the Howling Void. The Matteson Library”, *Delayed space Work of Homa Fardjada and Mohsen Mostafavi*, eds. Fardjada, Homa and Mostafavi, Mohsen, εκδόσεις Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη 1994, σ. 19.

[9]. T. Malkogeorgou, “Folding, stitching, turning: putting conservation into perspective”, *Journal of Material Culture*, 16(2011), σ. 442:“Conservation is driven by the paradox of treating objects with a view to transmitting them into the future and a search for truth in authentic objects that may link original people and practices to us today”. Πρβλ. C. Keck, “History and Philosophy of Conservation”, *Bulletin of the American Group. International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works*, 5(1964), σ. 3:“We believe that each case must be specially weighed”.

[10]. A. Thomasson, “Debates about the Ontology of Art: What are We Doing Here?”, *Philosophy Compass*, 1/3(2006), σ. 245:“Determining the ontological status of works of art involves determining the conditions under which a work of art comes into existence, remains in existence, and is destroyed (persistence conditions) and also the conditions under which works of art are one and the same (identity conditions)”.

[11]. Με τον όρο ανοιχτή εννοούμε την εν δυνάμει ενότητα του έργου, όπως αυτή προβάλλεται σε κάθε ιστορική διακύμανση. Η επέμβαση του συντηρητή, δηλαδή, δεν αποσκοπεί μόνο στην αναγνώριση της επέμβασης αλλά και στην προβολή της

ενότητας του έργου κατά το κοινό αίσθημα.

[12]. R. Starn, "Authenticity and historic preservation: towards an authentic history", *History of the Human Sciences*, 15(2002), σ. 4: "Historical value' is time-specific and documentary; the indices of 'age-value' include signs of temporal duration, from patina and outright damage to incompleteness and everyday wear and tear".

[13]. P. Philippot, "Historic Presentation: Philosophy, Criteria, Guidelines, II", *Preservation and Conservation: Principles and Practices, Proceedings of the North American International Regional Conference*, D.C.: Preservation Press, Ουάσιγκτον 1976, σ. 359.

[14]. J. Dilworth, "A Representation theory of Artefacts and Artworks", *British Journal of Aesthetics*, 41(2001), σ. 356.

[15]. Γ. Βέλτσος, "«Juger le tres Moderne»: Μια «αισθητική κρίση» της μεταμοντέρνας συνθήκης : η μη κοινωνιολογία", *Μοντέρνο και μεταμοντέρνο*, εκδόσεις Σμίλη, Αθήνα 1988, σ. 33.

[16]. Ch. Lindholm, *Culture and Authenticity*, εκδόσεις Blackwell, Οξφόρδη 2008, σ. 2: "Authentic objects, persons and collectives are original, real and pure; they are what they purport to be, their roots are known and verified, their essence and appearance are one". Για την αναγνώριση της αυθεντικότητας των έργων τέχνης αλλά και τη συζήτηση για τα κριτήρια της αυθεντικότητάς τους βλ. J. Siân, "Negotiating Authentic Objects and Authentic Selves", *Journal of Material Culture*, (15)2010, σσ. 182 κ.ε.. Πρβλ. E. Pye, *Caring for the Past: Issues in Conservation for Archaeology and Museums*, εκδόσεις James and James Λονδίνο 2001, σσ. 58-9. Πρβλ. E. Bruner, "Abraham Lincoln as Authentic Reproduction: A Critique of Postmodernism", *American Anthropologist*, 96(1994), σ. 401.

[17]. R. Handler, "Authenticity", *Anthropology Today*, 2(1986), σ. 3: "...our individual existence, not as we might present it to others, but as it "really is", apart from any roles we play".

[18]. M. Avila, F. Alejandro, *Architecture and temporality in conservation philosophy: Cesare Brandi*, όπ. αν., σ. 172: "Conservation of an event or a process

demand different actions from this point of view”.

[19]. P. Philippot, “Historic Presentation: Philosophy, Criteria, Guidelines, I”, *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage, Readings in Conservation*, Getty Conservation Institute’s, Λος Άντζελες 1996, σ. 270.

<https://bit.ly/2EpWopj>